

Наставно научно веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду на седници одржаној 26. марта 2022. године донело је одлуку о формирању Комисије за писање реферата о урађеној докторској дисертацији докторанда Марка М. Вујића „*Позиција животне средине у социо-политичким формама развоја западне цивилизације*“ у следећем саставу: проф. др емеритус Вукашин Павловић, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, проф. др Дарко Радосављевић, ванредни професор, Технолошко-металуршки факултет, Универзитет у Београду, и проф. др Дарко Надић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду – ментор.

Комисија је прегледала и оценила урађену докторску дисертацију и на основу мишљења свих чланова изабране Комисије, подноси Наставно научно већу Факултета политичких наука следећи

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату

Марко Вујић је рођен 1985. године у Крагујевцу, Република Србија. Дипломирао је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду 2012. године, на смеру политикологија с просечном оценом 8,74 и оценом 10 на дипломском раду „*Приватизација у Србији – Модели и социјални ефекти*“ чиме је стекао звање дипломирани политиколог. Мастер академске студије политикологије на смеру *Еколошка политика* на истом факултету уписао је 2012. године и завршио их с просечном оценом 10,00. Мастер рад под насловом „*Раст светског становништва – вековни еколошки мит у XXI веку*“ успешно је одбранио оценом 10 чиме је стекао звање дипломирани мастер политиколог.

Докторске студије политикологије на Факултету политичких наука уписао је академске 2013/2014 године, где је положио све испите и семинаре са просечном оценом 10,00. Одлукама Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду кандидат је од школске 2013/2014. године, па све до 2017/2018 године, ангажован као сарадник и демонстратор на наставним предметима *Социјална и политичка екологија* и *Еколошка политика Европске уније*.

Од 2013. године Марко Вујић је сарадник и истраживач *Центра за еколошку политику и одрживи развој (ЦЕПОР)* у оквиру Факултета политичких наука. Активно учествује у раду овог факултетског центра, координирајући акције, медијске наступе и спроводећи истраживања и пројектне активности.

Од 12. марта 2018. године запослен је у звању асистента за ужу научну област *Политиколошко-социолошке студије* на истом факултету где поред наведених предмета на ОАС учествује и у извођењу предмета *Еколошка политика Србије, Савремена еколошка политика и одрживи развој* и *Еколошки диверзитет* на мастер академским студијама политикологије на смеру *Еколошка политика*. Од избора у звање асистента марта 2018. године биран у комисије за одбрану преко 25 мастер радова, и преко 20 дипломских радова на Факултету политичких наука. Члан је комисије за пријем на мастер академске студије политикологије на смеру *Еколошка политика*, и уједно је члан комисије за доделу годишње награде „Проф. др Данило Ж. Марковић” у области социјалне екологије коју додељује Центар за еколошку политику и одрживи развој ФПН. Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука фебруара 2021.године реизабран је у звање асистента. Одлично влада енглеским језиком (Ц1) и основама немачког језика (А2)

1.1. Објављени радови

Марко М. Вујић, Реалност и изазов поглавља 27 у преговорима Републике Србије са ЕУ, Политичка ревија, стр 59-46, Година (XXVIII) XV, вол.49, Број 3/2016, УДК 340.317(497.11:4-672ЕУ), Београд 2016.

Марко М. Вујић, Јасмина Мацгаљ, Богдан Стојановић, Теорије популационог прогреса до концепта одрживог развоја, *Ecologica* No. 87, УДЦ:502.7, ИССН0354 – 3285 УДЦ: 314.83:81:330.34.22 стр. 521-527 Београд, 2017.

Дарко П. Надић, Урош В Шуваковић, Марко М. Вујић, Маргинализоване друштвене групе и Зелена економија, стр 625-631 Ecologica No. 91 УЦД: 502.7 ИССН 0354-3285, УЦД: 631/633:316.7-058.5.64/66, Београд 2018.

Марко М. Вујић, Парламент Србије – на странпутици енергетске глади или аутопуту еколошке одговорности, (ОРФ-ЕЕ) (ГИЗ), Министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке (БМЗ) у оквиру пројекта “Јачање капацитета парламентарца Југоисточне Европе у области енергетске ефикасности, климе и одрживе урбане мобилности.” август 2020.

Марко М. Вујић, Оља М. Ивановић, Дарко П. Надић, Улога и значај децентрализације еколошке политике у Републици Србији, Екологица, Вол. 28, Но 102 (2021), УДЦ: 502.1(497.11) стр 236-243, Београд, 2021.

Марко М. Вујић, Оља М. Ивановић, Последице деловања ЦОВИД19 на економски сектор и животну средину, Екологица, Вол. 28, Но 101 УДЦ: 502.11:[616.98:578.834 стр 118-124 Београд, 2021.

2. Основни подаци о докторској дисертацији

Докторска дисертација кандидата Марка М. Вујића, „*Позиција животне средине у социо-политичким формама развоја западне цивилизације*“ написана је на укупно 425 страна, од којих самог текста 372 стране, компјутерског слога (проред 1, Тајмс Њу Роман, пт.12). Дисертација садржи, осим текста и 11 самостално изведених графикона, 5 самостално креираних табела и једну фотографију. Литература обухвата читавих 41 страницу. Она је систематизована у 3 целине: књиге, зборници радова и научни чланци, програми и документа и интернет извори. У писању дисертације, а на основу прецизно наведене литературе, кандидат је користио 547 библиографска извора, 23 програма и докумената, као и више десетина интернет извора, као и један прилог (анкетни лист који је кандидат користио у свом емпиријском истраживању. Дисертација такође садржи наслеовну страну, резиме на српском и енглеском језику, изјаву о ауторству, као и биографију кандидата.

Осим Увода и Закључка, дисертација се састоји из пет целина, поглавља: Историјски развој, Улога и развој животне средине у религијским оквирима, Позиција животне средине у класичним идеологијама 20. века, Савремене социо-политичке форме заштите животне средине, и Зелене партије од екологизма до политичког прагматизма.

Докторска дисертација кандидата Марка М. Вујића представља заокружену целину у научном, стручном и методолошком смислу. Основна теоријска и методолошка полазишта поткрепљена су и утемељена на обимној литератури и бројним другим изворима.

Кандидат је користио домаће и стране монографије, научне и стручне радове домаћих аутора и великог броја страних аутора, медијске изворе, документе међународних организација и институција. Посебан нагласак Комисија ставља на коришћење литературе на страним језицима, оригиналних и капиталних дела, која управо представљају цивилизацијски допринос проучавању теме коју је кандидат изабрао.

3. Предмет и циљ дисертације

Кандидат Марко Вујић у докторској дисертацији **„Позиција животне средине у социополитичким формама развоја западне цивилизације“** је свој фокус усмерио на анализу односа природних аспеката животне средине унутар друштвених и политичких форми. У том контексту произашло је дефинисање основног категоријалног апарата који у потпуности одговара задатим циљевима и суштини дисертације. То значи укључивање најважнијих појмова који су битни како би се разумело опредељење да појам животна средина има своје социолошко и политичко утемељење. Тако је животна средина дефинисана и у својој природној и друштвеној свеукупности, а социополитичке форме као оне друштвене творевине, чији социјални, економски и/или политички контекст имају кључни значај у одређеним периодима развоја цивилизације. У одређивању појма цивилизације кандидат се усредсредило на појам, односно део, који обухвата западне цивилизације и то му је послужило као условна просторна и временска оријентација у дисертацији. Трећи појам који је кључан у овој дисертацији је појам, односно контрукција, антропоцентризма, где се на природу гледа искључиво као ресурс од инструменталног значаја за људско друштво. И на крају, четврти појам, који је кандидат дефинисао и на који је усмерио ову дисертацију, јесте појам екоцентризма, који се јавља као теоријска али и практична супротност појму и пракси антропоцентризма.

Савремени еколошки проблеми са којима се данас суочава цивилизација су само последица вишевековног односа друштва према природи и то првенствено посматрано у контексту развоја западне цивилизације. Да бисмо повратили бар део еколошке равнотеже потребно је утврдити постојање напретка или стагнације, поставити питање о квалитету и типовима развоја који су пратили цивилизације чији смо ми наследници или можда жртве. Зато је кандидат и поставио истраживачко питање које ја усмерило ка самом

истраживању, а то је да ли је животна средина досегла неантропоцентрични положај у некој од доминантних социо-политичких форми развоја западне цивилизације. У том смислу, а следећи истраживачко питање које је постављено, значи да је предмет ове дисертације био, а то је кандидат веома успешно и доказао, прецизно позиционирање човекове животне средине у ширим социо-политичким формама развоја али и у савременим еколошким формама.

У структури урађене докторске дисертације, коју је кандидат Марко Вујић поднео, могу се идентификовати три синхронизована, али уједно и аутономна циља: Унутар опште хипотезе, *први циљ рада* је био да се укаже на континуирано зависан положај саме природе у односу на све друге аспекте развоја човека, као независне индивидуе и као друштва у целини. Овај еволутивни процес истраживан је кроз подређеност животне средине са широким матрицама филозофског, религијског, економског и политичко-идеолошког дискурса. Такође, у оквиру додатног нивоа анализе, дата су хронолошки и просторно мапирана изворишта савремених еколошких принципа партикуларно заступљених унутар поменутих традиционалних матрица. Корени ових вредности налазе у свим цивилизацијским етапама и формама, од античке филозофије, преко римског права, нововековних форми ренесансе и просветитељства, делом у социо-политичким концептима класичних идеологија, па све до форми религијских учења. Ти принципи, попут биоцентризма, интринсичне вредности природе, одрживог друштва, међугенерациске солидарности, требало би да представљају нужне делове не само данашњих лимитираних екоцентричних социо-политичких форми, већ и оних које су широко оваплоћене као платформе савременог живота. Унутар поменутог мапирања еколошких вредности у процесу развоја западне цивилизације, указано је и на постојање искључиво индивидуалне умерено антропоцентричне, каткад и екоцентричне позиције, коју су заступали филозофски, политички и религијски ауторитети. *Други циљ рада* био је формирање посебног теоријског оквира класификације савремених социо-политичких форми заштите животне средине. Структуралном и системском анализом, ове еколошки профилисане форме класификоване су у четири групе, а класификација је вршена узимањем у обзир три аспекта а) начин настанка; б) степен захтеване промене постојећег глобалног друштва; в) ниво екоцентричности. Овако креирана теоријска класификација

представља пресек тренутног стања, јер унутар еколошког дискурса друштвених и политичких форми могуће су и реалне транзиције из једне групе у другу. Пример еколошких партија, које су према посебној хипотези овог рада извршиле транзицију из нове радикалне у реформистичку групу то најбоље приказује и представља посебан предмет анализе у дисертацији. *Трећи циљ рада*, био је, да се према подређеној улози животне средине појасни њена актуелна позиција у најсавременијој политичкој форми еколошког активизма - еколошким партијама. Наиме, потпомогнути детаљном анализом еколошких социо-политичких форми, теоријске и практичне провенијенције, те извршеном дистинкцијом између екологизма и енвајронментализма, указано је на промену платформе али и практичну промену политичког дискурса зелених партија, на студији случаја најуспешније у Европи – Зелене партије Немачке. С једне стране екологизам је постављен као целовита идеологија која “заступа да одрживу и испуњавајућу егзистенцију претпоставља радикалана промена нашег односа према природи и нашег начина друштвеног и политичког живота” и као такав је у оснивачким актима зелених партија узет као главни политичко-идеолошки концепт.

У том смислу је могуће одредити и временско и просторно одређење предмета истраживања датог у овој дисертацији. Када је реч о *временском одређењу* представљен је хронолошки развој мисли о природи, односно о животној средини, односно њихова анализа. То значи мисао о природи и место природе, односно животне средине од античке филозофске мисли па до савремених социо-еколошких теорија. То указује да се временско одређење у потпуности поклапа са оним што заправо подразумевамо под појмом „развој западне цивилизације“ у историјском смислу. Наравно, отежавајућа је чињеница да је то озбиљан и превише дуг историјски период и да можда превазилази обим предмета истраживања па чак и основног задатка и смисла дисертације, међутим он је суштински био неопходан да би се сагледала у целини историјска комплексност мисли о животној средини. *Просторна димензија*, је обухватала у геополитичком смислу „западну цивилизацију“, простор Европе и Америке. Иако се у новијим социолошким и политичким интерпретацијама под појмом „западна цивилизација“ подразумева (услед ширења вредности и уједначавања квалитета живота и животног стандарда) и територије попут Јужне Америке, Океаније, Јапана, Кине, Јужне Кореје, схватање и место појма животна

средина је у овој дисертацији истраживано сходно претходно наведеном геополитичком схватању. Предлог докторске дисертације кандидата Вујића има и другу, микро просторну и политичку димензију, а то је СР Немачка, имајући у виду да један део дисертације поткрепљен истраживању немачке партије Зелени.

4. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У складу са предметом и циљевима истраживања кандидат Марко Вујић је дефинисао једну општу и осам посебних хипотеза

ГЛАВНА ХИПОТЕЗА

Животна средина континуирано је антропоцентрично позиционирана унутар доминатних социо-политичких форми, и као таква прилагођена је и данас економским и политичким циљевима развоја западне цивилизације.

Прва посебна хипотеза

До савременог периода (XX века) интринсична вредност животне средине постојала је само као идеал појединаца, а данас као тежња социо-политичких форми лимитираног домета.

Друга посебна хипотеза

Период антике дао је обресе умерено-антропоцентричног промишљања животне средине, али је превенствено етаблирао њен антропоцентрични значај, доминатно развијен у нововековном друштву.

Трећа посебна хипотеза

Пропаст средњовековног феудалног система у највећој мери узрокован је здравствено-еколошким факторима попут климатских промена, девастације земљишта и пандемије куге.

Четврта посебна хипотеза

Изузимајући појединачне духовне ауторитете, све до савременог периода, општи наративи западних религија о животној средини били су инструментални.

Пета посебна хипотеза

Класичне политичке идеологије до XX века пружале су широку лепезу перцепције природе и животне средине, од чисте инструментализације, до присуства партикуларних елемената просвећеног антропоцентризма.

Шеста посебна хипотеза

Савремене еколошке социо-политичке форме разликују се по начину настанка, степена радикалности, и механизмима проеколошког деловања.

Седма посебна хипотеза

Успешност савремених еколошких социо-политичких форми зависи од нивоа усклађености са економским дискурсом неолибералног капитализма.

Осма посебна хипотеза

Немачка партија Зелених, прешла је пут од изворних принципа екологизма до системског енвајронментализма, што је дерогирало централну позицију животне средине на ниво једног од прагматских поља за убирање гласова.

Методе које су примењене у истраживању

Докторска дисертација се заснива на квалитативном методолошком дискурсу, будући да је тај сет методолошких приступа примерен ширини истраживања, те самој комплексности истог. У доказивању наведене осме посебне хипотезе коришћен је и квантитативни метод, путем анкете која формулисана и налази се у прилогу дисертације а и која је и споведена на терену.

Систематичност рада једна је од основних епистемиолошких карактеристика дисертације, тј. конзистентност односа целина и фаза рада, као и синхронизовање посебних хипотеза које ће у финалном обрису формализације пружити јасан појавни облик научне спознаје развоја животне средине. Научно објашњење претпоставља две доминантно коегзистентне појаве 1) животне средине и 2) социо-политичких форми, које су континураном сукцесивном односу, где другопоменути генерише позицију првопоменути током целокупног периода коегзистенције.

Теоријски оквир Социјалног дарвинизма послужио је за разумевање еволуције социо-политичких форми, од раних заједница попут полиса до пост-индустријског друштва, као и за разумевање тенденције ка ужој специјализацији у циљу прогреса и способности одговарања изазовима. Такође, на трагу Парсонсовог историјског развоја друштвеног система, којим је структурални функционализам приближио својим коренима тј. социјалном дарвинизму, унутар самог структуралног функционализма позицију животне средину постављамо као функционалну целину у којој се задовољавају управо потребе друштва.

Конфликтна теорија имала је двоструки значај у овој дисертацији, у појашњењу доминације првенствено економских процеса у односу на саму животну средину, и то не само на компаративном нивоу, већ у експлоататорском односу привредног прогреса који се темељи управо на ресурсима животне средине. Овакав приступ кроз употребу конфликтних теорија послужио је кандидату у појашњавању институционалног функционисања еколошке модернизације, одржвог развоја, и али и самих зелених партија.

Основна зависна варијабла у докторској дисертацији био је појам животне средине, чије промене у позиционирању директно зависе од осталих независних варијабли попут економске матрице, религијског концепта, социјално-технолошких структура и политичко-идеолошке премисе. Анализирајући животну средину у разним социо-политичким формама а користећи се методом генерализације кандидат је указао на континуирану подређеност природе у односу на остале независне варијабле које чине наведене форме.

Главни метод у највећем делу рада био је метод анализе садржаја. Јединица анализе био је појам животна (природна) средина у најбитнијим социо-политичким формама развоја западне цивилизације. Супстанционална анализа садржаја будући да полази од античке мисли, проширена је на појмове природе као „нечовоковог“ окружења, потом природе као неутуђивог дела човекове стварности, те природе „као богом датог“ окружења. Наведено проширење условљено је конституисањем појма “животна средина” тек у 19.веку. Из истог разлога поред ових манифестних термина, у анализи су коришћени и латентни

појмови тј. њихова значења која ће нам послужити за историјску пред-еколошку појмовну анализу животне средине, попут, воде, ваздуха земљишта, хране, животиња, популације, хигијене, болести. Целокупност ових термина у анализи садржаја је трансформисана из појединачних појмова у целовитост онога што је данас дефинисано као категорија животне средине. У ову сврху кандидат је додатно користио и структуралну анализу садржаја, где се осим суштине саме зависне варијабле животне средине, анализирао и њена структурална позиција, односно форма у којој је заступљена у одређеној социо-политичкој структури датог времена.

Ово је посебно искоришћено у четвртом поглављу у коме је кандидат методом моделовања конституисао теоријски оквир класификације еколошких социо-политичких форми. Овакво моделовање захтевало је улазак унутар структуре сваке од ових форми на најмање три нивоа: Начин настанка, степен захтеване промене постојећег глобалног друштва и, ниво екоцентричности; У складу са том анализом извршена је класификација анализираних форме, унутар одређене групе.

Поменута класификација и систематизација прикупљеног материјала је фокусирана на најугицајније изворе на којима је саздана одређена форма, филозофска, правна, религијска, економска, политичко-идеолошка. Додатни квалитет истраживања је у коришћењу компаративне методе, унутар хронолошке хоризонтале, као и цивилизацијске еволутивне вертикале, кроз коју се анализирао позиција животне средине.

Квантитативна анализа у дисертацији односила се посебно на пету хипотезу у којој се кроз крос-секционо истраживање у форми анкете доказивало померање средишта интересовања немачке партије Савез 90/Зелени од питања животне средине ка осталим секторским политикама, те њено приближавање традиционалним партијским формама. Анкета је спроведена на узорку од 950 до 1100 испитаника на територији савезне државе Баден-Виртемберг у СР Немачкој, и на кључном нивоу послужила је ширем обухвату наведене посебне, али и главне хипотезе.

5. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације

У *уводу* кандидат Марко Вујић поставља основна питања која ће доминирати у самој дисертацији. Он поставља прво циљ дисертације и одређује га као „ примарни предмет ове докторске дисертације смештен је око питања да ли је животна средина досегла неинструментални значај у некој од доминантних социо-политичких форми развоја западне цивилизације, односно, да ли је развојем цивилизације дошло до еволуције антропоцентричне перцепције природе, ка екоцентричној.“ То је на неки начин и круцијално питање али и одговор на једно друго питање које би можда могло да гласи: Да ли смо нешто научили из досадашњег развоја савремене цивилизације? Даље у *уводу* он поставља низ других питања која нам указују и на саму структуру рада, основне димензије проблема као и могућа исходишта. Оно што треба посебно напоменути, што се на неки начин налази и у склопу *увода* јесте и нека врста предметног предговора. Вујић у том делу, који генерално предходи *уводу*, наводи основне категорије, појмове, социјалне и политичке екологије али политикологије и социологије. То су појмови који су у овим наукама етаблирана али су кандидату неопходни као полазишта у његовом размишљању да ли су и данас одговарајући и прихватљиви као полазиште у његовом истраживању, као и у којој су мери неопходни као основа да био се уопште приступило њиховом редефинисању уколико је то потребно.

У *првом* поглављу своје дисертације, насловљеном „*Историјски развој*“ кандидат истражује појам, значај, улогу и позицију „животне средине“ у античкој цивилизацији, средњовековном и нововековном периоду. У овом поглављу, пре свега у анализи периода античке мисли канддат је истакао је да је готово сваки од значајнијих античких мислилаца имао јасне осврте на природу, њену форму, утицај, па и историјски контекст. Марко Вујић прво истиче Херодота који се у својој *Историји* бавио улогом природног окружења у формирању квалитета војне снаге, потом Хипократовог истицања специфичности природног окружења у генерисању како типологија болести, тако и начина лечења, све до Емпедоклеа и рационализације појавних деловања природе као есенцијалних схватања живота. Освртом на рад Платона и Аристотела, посебно потоњег, уведен је у рад антропоцентризам као јасна форма издвајања човека као јединог разумног, тиме и доминантног бића у хијерархијском односу са остатком природе нижих квалитативних

својстава, попут биљака и животиња. Кандидат истиче да код Платона животна средина нема било какву интринсичну вредност, већ је манифестована кроз ресурсе и строго је политичке димензије, у служби идеалног друштва/државе/полиса. Преласком у римски период антике, осим континуитета антропоцентричног хеленистичког наслеђа кандидат је уочио два битна елемента. Први, оваплоћење институционализованог интересовања за животну средину, појавом јасних законских оквира у овој области, правно-нормативно кодификованих у Јустинијановом зборнику, где су елементи природе попут ваздуха, воде, земљишта препознати као за егзистенцију човека кључни елементи, али и даље без интринсичних вредности. Такође, унутар овог институционалног аспекта не треба занемарити и еколошка урбанистичка достигнућа самог Рима, изузетно напредног технолошко-техничким иновацијама, попут водовода и канализације. Сходно томе овај период развоја западне цивилизације Вујић је подвео под ране фазе еколошког права и еколошке инфраструктурне стандардизације.

Средњовековна епоха послужила је у аналитичком смислу као историјско-биологистички приказ повратног утицаја природе на друштвено-привредни контекст и слом хиљадугодишњег феудалног поретка. Наведено је у потпуности елаборирано у складу са трећом посебном хипотезом да је „пропаст средњовековног феудалног система у највећој мери узрокован здравствено-еколошким факторима попут климатских промена, девастације земљишта и пандемије куге“. Концепт еколошког бумеранг ефекта, примењен је на овај период, у ком су климатске промене и неадекватан привредни контекст (феудални) утицали на девастацију плодности земљишта, тиме до смањења количине хране у Европи, што је довело до глобалног пада имунитета и плодног тла за висок проценат смртности од куге. Међузависност климатских услова, привредног поретка, доступности хране, хигијенских навика и глобалне пандемије, на парадигматичан начин осликани су управо у периоду од X до XV века, и указују на својеврсну нужност промене данашње позиције животне средине у глобалним околностима савременог живота. Такође, анализа овог периода, на коју указује кандидат, утврдила је да напуштање већ успостављених еколошких стандарда (из римског периода) као додатна негативна екстерналија убрзава слом актуелног друштвеног поретка.

Када је реч о нововековном развоју, односно некој врсти империјалног контекста, у свом радикалном анти-аркадијском руху, према Ворстеру зачиње Френсинс Бекон, механистичким погледом на природу и уздизањем човека на пиједестал свега створеног. Беконово обећање свету да ће човек сам себи створити рај на широким крилима науке, прерадом и управљањем природом, јер „знање је моћ“, до данас чини полазну основу савремене антропоцентричне парадигме. Спајајући ову визију са савременом инструментализацијом природе, Вујић је креирао везивно ткиво са Декартовим схватањем природе искључиво снагом разума, односно рационалним промишљањем, чиме се природни капацитети свде на ресурс чија вредност је пропорционална њеној корисности за просперитет људског друштва. Увођењем просветитељске мисли XIX века додатно је појачана анти-аркадијска, односно империјална еколошка парадигма, још интезивнијом квантификацијом природе, коју поставља Дидро, а карактерише је једнако дубока преданост како хуманистичкој, тако и научној визији. Он у погледу човека и природе јасно развија Декартову полазну паралелу живих бића и машина, посебно у светлу зачетка индустријализације чијим захтевима треба цивилизацијски одговорити и “новим човеком”. Сходно томе, добијамо заокружену до краја XIX века хронолошко-идеолошку осу империјалног погледа на еколошки дискурс и природу уопште, од Бекона, преко Декарта, до Линеа и Дидроа. Анализом колонијализма новог света, масовног лова и риболова, указано је да је развита западне цивилизације добрано убрзан бесомучном експлоатацијом природних ресурса, али и робовском радном снагом, широм новог света. Трајекторија својеврсног тријумфализма материјалистичког напретка човечанства кроз две индустријске револуције, колонијализацију, те стварања грађанског слоја и вишег животног стандарда, етаблирала је антропоцентризам и економски прогрес изграђен на ресурсима природе као ординаран и подразумевајући.

У другом поглављу насловљеном „Улога и развој животне средине у религијским оквирама“ полазећи од Диркемовог става да се религијама мора прићи као према специфичним друштвеним појавама заснованим на духовној повезаности одређених друштвених група са вишим нивоима божанског, дато је неколико значајних доприноса самој докторској дисертацији. Будући да је верски дискурс пресудно утицао на формирање социо-политичког окружења вековима, ово истраживање не би понудило

целовит одговор на главно истраживачко питање, без позиционирања природе и животне средине у религијским формама. Прецизирање наведене позиције је уз допринос главној хипотези, још конкретније подржало четврту посебну хипотезу, да „изузимајући појединачне духовне ауторитете, све до савременог периода, општи наративи западних религија о животној средини су били инструментални“. У процесу анализе истражени су симболични и живи изрази међусобних веза природе и религија, у различитим верским текстовима, етици и пракси, као и у схоластичком филозофском штиву који је послужило да у научном контексту подржи појашњење појмова усклађених са доминантним религијским дискурсом. Педантни аналитички приступ Библији, те Тори, Талмуду, Халахи, указао је, као и додатна анализа Курана, да ови текстови обилују деловима инструментализације природе, уколико се такав наратив код читаоца и/или интерпретатора заузме. Међутим, кандидат је још детаљнијом анализом првенствено Библије, на више десетина места указао на просвећено антропоцентрични, па и готово биоцентрични скуп схватања и вредновања природе, поновно у зависности од тога како се штиво жели схватити, и кроз призму које претпоставке се проматра текст. Други сет доприноса чини поменуто указивање на појединце, посебно унутар западног хришћанског дискурса, како римокатоличке и православне, тако и реформистичких конфесија, који су непосредно својим животом и делима сведочили братско-сестринском односу, неретко потпуне еквиваленције са природом. Анализа радова Св. Августина, Фрање Асишког, Прохора Пчињског, Серафима Саровског, Јустина Поповића, те Николаја Велимировића, значајно је употпунила слику хришћанске визуре животне средине кроз дела ових неспорних духовних ауторитета. Детаљном анализом западних религијских праваца, али и источних попут ислама, хиндуизма и будизма, кандидат Марко Вујић је дошао до закључка да највеће светске религије у својим званичним обрисима XXI века, исказују тенденцију ка екологизацији свог ширег наратива, представљајући се верницима првенствено као конфесије које холистички воде рачуна о опстанку целокупне планете. Анализа деловања званичног Ватикана закључно са актуелним поглаваром папом Фрањом, те поменутог патријарха Вартоломеја, па и актуелног Далај Ламе указује на управо овакав еколошко инклузивни приступ верских конфесија. Општи допринос овог поглавља главној хипотези јесте да животна средина мења своју позицију у религијским структурама, измештањем од старе антропоцентричне слике ка моменту

умереног/просвећеног антропоцентризма у ком брига о природи постаје нужни део опстанка човечанства, али ван тога, и даље не представља јасну вредност по себи.

Треће поглавље носи наслов „*Позиција животне средине у класичним политичким идеологијама до 20. века*“. У овом поглављу кандидат је изложио детаљну анализу класичних политичких идеологија до 20. века. Циљ који је постављен од стране Вујића није био само позиционирање животне средине унутар ових најеклатантнијих политичких форми новог века, већ и њихов потенцијални „допринос“ статусу природе у актуелном моменту доминације једне идеолошке премисе. Будући да се еколошке одлуке и данас доносе у сфери политичког, циљ је био и извршити процену утицаја стартне позиције природе у настајању идеолошких дискурса, те установити везу између тадашњих позиција и данашњег политичко-идеолошког контекста. Пета посебна хипотеза да су „класичне политичке идеологије до 20. века пружале широку лезу перцепције природе и животне средине, од чисте инструментализације, до присуства партикуларних елемената просвећеног антропоцентризма“, несумњиво је потврђена у анализи најбитнијих идеолошких праваца, њихових оснивача и најзначајнијих аутора. Унутар прве целине обрађен је развој класичног либерализма током 17., 18., и 19. века. Статусом иницијалног поља анализе либерализма, кандидат је означио дела Хобса и Лока, *Левијатан*, односно *Две расправе о влади*, и *Оглед о људском разуму*. Као општи закључак о позицији животне средине у раду два творца либералне идеологије 17. века изразито је антропоцентричан. У Локовој перцепцији природа добија своју намену тек култивизацијом од стране човека, док конструкт идеалне државе Хобса ни на нивоу препознавања ресурса природе, не уважава елементе животне средине као битне за друштвени концепт који заступа. Наредни 18. век, радом Дејвида Хјума и Адама Смита доноси значајнију перцепцију животне средине у либерализму. Хјумов морални сентиментализам ширег етичког концепта, природи кроји позицију далеко од интринсично вредне, али несумњиво је коначно препознаје као значајну. Адам Смит с друге стране, иако „отац“ слободног тржишта, либералне економије и ресурсне перцепције природе, у незанемарљивом обиму се као теоретичар етике бавио концептом саосећања. У делу *Теорија моралних осећаја* он доприноси схватању етичке инверзије позиција посматрач-погођени, коју још детаљније развија Цереми Бентам у 19. веку начелом да у моралном смислу није битно има ли остали

живи свет разум као човек, већ може ли осећати патњу. Заокружену амбивалентну мисао класичног либерализма понудио је рад Џона Стјуарта Мила, чија анализа у контексту природе, доноси доста контроверзи и морало јој се прићи вишедимензионално. Само дело *Три есеја о религији* где готово сатанизује природу, може бацити потпуно погрешну слику на Милов став о нељудском окружењу, а реч је заправо о грубој и широкој критици природног права, унутар које је жртвовао и наклоност природи, коју је гајио у свом ранијем раду. Позиционирање улоге животне средине унутар класичног конзервативизма, извршено је првенствено кроз дела Едмунда Берка, секундарно Шатобријана, и економско-демографског конзервативца Томаса Малтуса. Берк значајно доприноси концептом својеврсне међугенерациске солидарности „партнерством између оних који живе, оних који су мртви и оних који ће се тек родити“, који је основ данашњег концепта одрживог развоја. Ово је уједно највећи квалитет традиционалног конзервативизма - јер ма колико поглед на природу био инструменталан, она се мора сачувати у постојећем стању и за оне који долазе после нас, као предуслов одржања постојећег континуитета. У оквиру национализма као идеологије, поистовећивање природних капацитета, локалитета, уопште територије са појмом нације, у доброј мери производи заштитарски став према природи те државе. Закључак о оваквом односу изведен је детаљно на примеру немачког национализма средином XIX века, кроз деловање и рад Ернста Морица Арндта, Вилхема Рила, те Ото Фон Бизмарка. Осим поменуте, националним интересом мотивисане заштитарске позиције природе унутар сопствених локалних граница, уочена је мањкавост национализма у процесима глобалне сарадње. Овај биполарни однос национализма према базичној еколошкој крилатици “Мисли глобално, делуј локално,” срж је спроведене анализе. Идеолошки концепт социјализма и анализа позиције животне средине унутар њега, понудила је најшири радијус покретљивости наше централне теме у једној од идеологија. Концепт утопијског социјализма Фуријеа, Сен Симона, те Роберта Овена, исказао је позицију блиску садашњим еко комунама, односно антииндустријским концептима производње и потрошње за уоквирене самоодрживе целине. С друге стране, анализа интегралног социјализма Маркса и Енгелса, пружила је у одређеним деловима чисто антропоцентричну, али местимично и умерено антропоцентричну слику природе. Идеолошка матрица марксизма, односно радикална критика капиталистичког начина производње, која како Маркс тврди, “отуђује човека” од саме природе, од великог је

значаја била не само за ово поглавље, већ и целокупно истраживање. Многе савремене социо-еколошке форме саздане су на елементима интегралног марксизма, или бар његовој критици либералног капитализма. Дубљом анализом Марксовог рада, еколошка криза се може сврстати у екстерналију капиталистичког прогреса, који ће бити надвладан тек његовим сломом, односно како Маркс тврди, историјским прелазом из социјализма у комунизам. Још један допринос позиционирања природе унутар класичне форме ове идеологије је недовршени процес „хуманизација природе и натурализација човека“, будући да његов други део није остварен ни у једној практичној форми социјализма, марксизма или комунизма.

Четврто, и последње, поглавље дисертације кандидата Марка Вујића носи наслов: „Савремене социо-политичке форме заштите животне средине“. У овом поглављу се истражују услови и разлози настанка социо-политичких форми еколошке провенијенције, почевши од системског нивоа антагонизма према капиталистичком начину производње и потрошње, као и према максималистичкој индустријализацији земаља источног блока. Такође, у уводном делу овог поглавља истакнут је значај научног изласка социјалних димензија екологије из академске интровертности опште екологије, крајем 1960-их година, у радовима Рејчел Карсон, Донеле и Дениса Медоуза, Боргстрома, Ерлиха и других. Тиме је јавности западне цивилизације презентовано све оно што су биле слутње негативних екстерналија повећаног животног комфора и материјалног благостања. Општи услови послужили су првенствено за извршење диференцијација између социо-еколошких форми које су неретко синонимно присутне у литератури. Наведено није мотивисано терминолошком педантеријом, већ суштинском дистинкцијом појмова који су само површно слични, а садржински у потпуном антагонизму. Ова дихотомија појашњена је на примарном нивоу разлике екологизма и енвајронментализма, где је екологизам целовита идеологија која захтева радикалну промену нашег односа према природи, односно како Добсон напомиње нашег начина друштвеног и политичког живота. С друге стране, енвајронментализам иако неретко синоним, у својој бити је менаџерско-техничистички покушај решавања еколошких проблема који не претпоставља измену садашње неолибералне матрице, у било ком од својих аспеката, посебно не економском.

Стога, структуралном и системском анализом, еколошки профилисане форме кандидат је класификовао у четири групе, узимањем у обзир три поменута аспекта. Прва од четири идентификоване форме су *Нове радикално-екоцентричне*, чији су егземплари горепоменути екологизам као идеолошка подлога у чијем центру је животна средина као вредност по себи, и дубинска екологија као еколошка филозофија – екософија у чијем средишту се такође налази природа као фундаментална вредност, ван апликативне која карактерише остале социо-еколошке облике. Ове форме имају радикалну црту захтева за променом не само еколошке парадигме, већ и целокупног система. То им нужно смањује шансу да буду институционално реализоване на неком од ширих практичних, било државних, регионалних, или глобалних нивоа. Друга класификована група су трансформисане екоцентричне форме, попут екосоцијализма, екофеминизма, екоанархизма, које такође имају екоцентричну црту, али нису интегрално настале као форме заштите животне средине. Наиме, како је указано у дисертацији, насупротив појединим ауторима, сви наведени облици су својеврсни дериват већ постојећих идеолошких праваца, попут социјализма, феминизма, али су трансформацијом животне средине у средиште свог интересовања ушле у корпус социо-еколошких теорија, задржавајући и даље основне премисе својих идеолошких колевки. Трећа идентификована група дефинисана је као – системска корективно-техноцентрична. Наслоњена на извршену дистинкцију енвајронментализма од екологизма, егзистира управо на социо-еколошким облицима поменутог енвајронментализма. Њен кровни облик чини еколиберализам, а продуктивни, у форми егзекутиве, еколошка модернизација и одрживи развој. Структурално и садржински ове форме имају домет корективног фактора у деловању на еколошке проблеме, и то на менаџерско-техничестички начин, до нивоа који неће угрозити основне принципе неолибералног система. Кандидат Марко Вујић је у својој дисертацији посебан нагласак ставио и на истраживање странке Зелени. Зелене странке настају на крилима тежње да се унутар политичко-партијског система животна средина институционално заштити. Једна од три путање, у типологизацији праваца еколошких покрета након оснивања, водила је управо ка „професионализацији“ еколошких покрета у партијску форму. Осим генезе развоја Зелених партија, на неколико нивоа, практично-структуралном, теоријско-политиколошком, у дисертацији се указује и на њихову позицију међу традиционалним странкама. Истакнута је иницијална специфичност

унутрашње организације, и идеолошка оријентација базирана на екологизму и елементима екосоцијализма. Наведена анализа створила је услове за улазак у потврду осме посебне хипотезе да је „Немачка партија Зелених, прешла пут од изворних принципа екологизма до системског енвајронментализма, што је дерогирало централну позицију животне средине на ниво једног од прагматских поља за убирање гласова. Зелени Немачке (Савез90/Зелени), у форми студије случаја, одабрани су као парадигма најуспешније партије ове провенијенције у Европи, али и партије која својим делањем уједно доприноси легитимизацији формирања групе реформисано-популистичких форми. Посебан допсинас који кандидат овде даје јесте и формирање пете фазе развоја партије Савез 90/Зелени, након у литератури присутне четири фазе, од којих је последња завршена силаском са власти 2005.године. Пета фаза је дефинисана као фаза *релевантног опозиционог деловања са искуством власти*, јер поседује довољан временски интервал (2005-2021), али и специфичности у односу на раније фазе, да би била самостално дефинисана. Специфичности ове фазе које су установљене детаљном анализом су: Идеолошка реформа - од екологизма и екосоцијализма до својеврсног екокапитализма заснованог на прихватању неолибералне идеолошко-привредне матрице, где је значај крупног капитала, корпоративизма и начелно квантитативног привредног раста изнад некада примарне теме - заштите животне средине; Максимизација коалиционог потенцијала - првенствено шареноликим, неретко „неприродним“ коалиционим владама унутар савезних држава. Наиме, спроведеном анализом је указано да је у периоду последње деценије 2011-2021, партија Зелених чинила власт у 23 од 32 могуће владе савезних држава (у последња два мандата). Промена стратегије избора лидера - од вишедеценијске неформалне праксе да два најтврђа крила странке фундиси и реалоси имају по једног представника, одступило се избором Аналене Бербок и Роберта Хабек на места нових лидера странке 2018. године. Обоје нескривени „центристи“ и реалоси били су свесни избор прагматско-популистичке тактике Зелених да се прикажу као странка чије локално деловање, тиме и лидери, одражавају максималну флексибилност партије за сарадњу са свима који понуде довољно добре услове, усклађене са интересима врха странке; *Измена маркетинга и медијских кампања* - након више неуспешних кампања после 2005. године Зелени су преузимањем пропагандне тактике чак и од умерено десне

опције CDU/CSU, успели да анимирају и конзервативније гласаче, као и део гласача умерене левице SPD;

Посебан допринос ове дисертације јесте и емпиријско истраживање које кандидат спровео, по овом питању, у најснажнијем упоришту Зелених, у савезној држави Баден-Виртемберг спроведено је истраживање на 1009 испитаника, чији резултати су апсолутно ишли у прилог досезања циљева ове дисертације, као и посебној и главној хипотези. Чак 61.5% испитаних од 273 политички неопредељених не види како Зелене, тако ни било коју другу партију у Немачкој као искрено посвећену еколошким питањима. Такође, једва 50% од свих учесника Зелене уопште перципира као партију која се искрено залаже за зелене циљеве данас. Кандидат је овде дао и графиконе као и анкенти лист на основу кога је истраживање обављено.

У закључку своје дисертације кандидат Марко Вујић даје пресек истраживања као и појединачне закључке на основу заступљених и презентованих резултата. У суштини закључак представља додатни методолошки резултат, имајући у виду да је закључак структурисан имајући у виду пре свега постављене хипотезе. Тако да закључак представља нешто више од саме рекапитулације и простог понављања онога што је написано у делу дисертације. Наиме, кандидат у закључку прати два пута, Један је, претходно наведени методолошки, где се наводе закључци усклађени са хипотетичком структуром. Други је праћење наратива мисли о животној средини и њеном политичком и социолошком тумачењу датом кроз историју цивилизације. Оно што Комисија посебно истиче у овом делу, јесте и да кандидат излази из домена самог закључка и даје и једну својеврсну, добро одмерену и надасве утемељену антиципацију појма животне средине, човека и цивилизације уопште. Кандидат сматра следеће: *„Све док су еколошки покрети и еколошке партије више покрети и партије него што су еколошке; Све док су одрживи развој и еколошка модернизација, више развој и модернизација, него одрживе и еколошке форме, не може се говорити о промени позиције животне средине коју смо јој наменили. Још битније, повратно, не можемо очекивати да ће бумеранг ефекат нових појавних морфологија одмазди природе бити смањен. Уз такав однос, са концепта борбе, преко*

концепта адаптације, као човечанство спашићемо на ниво опстанка, можда баш онако како смо као врста својим делањем према природи и заслужили.“

6. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација кандидата Марка М. Вујића „*Позиција животне средине у социополитичким формама развоја западне цивилизације*“ испунила је постављене захтеве и очекивања и остварила задате научне циљеве. Ваљаном и пре свега научном аргументацијом постављене хипотезе су потврђене. Провером хипотеза кандидат је извео закључке које је сумирао у завршном поглављу свог рада. Знања до којих се дошло истраживањем у оквиру ове дисертације могу бити искоришћена на више начина. Прво, у чему је и научни и друштвени допринос, то је апсолутна, доследна и прецизна систематизација досадашњих научних, социолошких, политиколошких и општедруштвених тумачења појма животна средина. На један специфичан начин, кандидат Марко Вујић је дао једно друштвено и историјско виђење које бисмо могли да назовемо „еколошка историја политичке мисли о животној средини“. Ова дисертација ће послужити кандидату да поједине делове дисертације, у свом будућем истраживању и допуни а самим тим и продуби како би академска и друга стручна јавност могла да има једну врсту неопходног упутства за даља истраживања али пре свега и да ову дисертацију схвати и прихвати као прву и једину тачку за свако будуће истраживање у сфери социолошко политиколошких истраживања појма животне средине, еколошких покрета, еколошких странака итд.

7. Закључак

На основу изведеног истраживања Комисија сматра да је кандидат Марко М. Вујић показао смисао за научно-истраживачки рад и продубљено разумевање појма животне средине у његовој социолошкој и политиколошкој сложености, а које је опет тангентно са схватањем појма животне средине у природним наукама. У том смислу, појмовно схватање појма животне средине није само социолошко дефинисање појма који је као такав круцијалан у природним (еколошким) наукама већ и како се тај појам налази и коју функцију има политичким формама друштвеног развоја у западним цивилизацијама.

Кандидат је показао да има капацитете за анализе и систематизацију као и да истовремено доноси стабилне и аргументоване закључке. Сама докторска дисертација својим обимом превазилази постављене и условљене стандарде. Но то је и нормално имајући у виду историјско-хронолошки ред ове мисли о животној средини, јер је требало, а кандидат је то више него успешно и урадио, прочитати, класификовати, истражити основне појмове и повезати их притом са историјским околностима у којима су оне настале. И још више, ауторе, мислиоце и теоретичаре и њихова дела довести у контекст садашњих догађаја и истражити у којој су мери ти аутори и те мисли формирали или утицали на формирање наше садашње свести о животној средини.

Анализом и критичком оценом ове докторске дисертације, Комисија закључује да је дисертација кандидата Марка М. Вујића написана у потпуности у складу са усвојеном пријавом и одобрењем Наставно научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду.

Комисија сматра и оцењује да ова докторска дисертација представља самостално научно дело, па су се самим тим стекли и сви неопходни услови за њену јавну одбрану.

У Београду, 20.4.2022.

КОМИСИЈА

проф. др емеритус Вукашин Павловић
Факултет политичких наука Универзитет у Београду

проф. др Дарко Радосављевић, ванредни професор
*Технолошко-металуришки факултет Универзитет у
Београду*

проф. др Дарко Надић, редовни професор
Факултет политичких наука Универзитет у Београду

